

Czeplédi Sándor

KÍSÉRLLET LUTHER PEDAGÓGIAI HATÁSÁNAK ÉRTELMEZÉSÉRE

PROBLÉMAFELVETÉS

E tanulmánynak és előadásnak az előzménye a 2021. novemberi *Hagyomány, Identitás, Történelem* (HIT) konferencián tartott előadásom Kálvin pedagógiai hatásáról¹. A jelenlegi tanulmány az előző felépítését követi.

Előző tanulmányom bevezetésében részletesen kifejtettem, itt csak utalni szeretnék arra a problémára, amely a téma kutatására ösztönzött. A mai pedagógiai közvélekedés szerint a nevelésben a büntetés és a szeretet kizárja egymást; akár családi, akár iskolai nevelésről legyen szó, a gyerekeket olyan szeretettel kell nevelni, amely kizárja a büntetést. Ezt a szemléletet a felvilágosodás előtti korokra visszavetítve több szerző szinte elborzad attól, hogy erről a kérdésről másként gondolkodtak.

Kálvin pedagógiai hatásáról szóló tanulmányom végén arra a következtetésre jutottam, hogy a genfi reformátor szigorú nevelési elvei is közrejátszhattak abban, hogy aránylag sok konfliktus volt magyar református kollégiumokban a 19–20. században.

Luther neveléssel kapcsolatos nézetei felé közelítve két irányból induljunk el. Egyrészt a jelenből a múltba. A mai evangélikus pedagógiai szakértő szerint „Schneller [...] a legnagyobb értéknek azt tartja a reformátor gondolataiban, hogy tanulás és a cselekvés értékelő, érzelmi irányának, a szívnek tulajdonít központi szerepet. [...] De miben áll a szívnek, az érületnek a jósága?! Luther szerint a hitben. [...] A hit azonban Luthernél is éppúgy alapja, tartalma, mint következménye szerint azonos a szeretettel.”²

A másik irány a múltból, azaz Luthertől indul a jelenbe. Az egyik *Asztali beszélgetés* szerint a reformátor úgy gondolta:

„Isten mérték szerint büntet, nem pedig dühében vagy haragjában. Úgy fenyít, ahogy az apa a fiát; azért sebez, hogy gyógyítson. Egyszóval, mindent megtesz a mi javunk és javulásunk, életünk és üdvösségünk végett, hogy megtanuljunk

¹ CZEGLÉDI Sándor: Kísérllet Kálvin pedagógiai hatásának értelmezésére, in: Kiss Réka – Lányi Gábor (szerk.): *Hagyomány Identitás Történelem 2021*, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Kar Egyháztörténeti Kutatóintézet, 2022, 67–84.

² KODÁCSY-SIMON Eszter: A szabadság és felelősség néhány vonása az oktatásban Luther Márton írásain keresztül, in: Bacskai Katinka (szerk.): *A felekezeti oktatás új negyedszázada Tanulmányok Pusztai Gabriella tiszteletére*, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2017, 17–27, 19. [Utánközlés: *Credo* 18(2022/1), 3–11.]

félni őt, felismerjük jóságát és hűségét, benne bízunk, és hozzá kiáltunk minden bajunkban. Ahogy a jóra való gyermek is, ha az apja megfenyíti, a javulás útjára lép, és jobban féli, jobban is szereti az apját, mint azelőtt, mert tudja, hogy az apa jó akar neki.”³

Luther szövege biblikus szemléletű: ahogyan Isten neveli féltő, és időnként büntető szeretettel az embert, úgy kell a szülőnek nevelnie saját gyermekét. Tehát van szerepe a büntetésnek a felelősségteljes nevelésben. Ebből több kérdés következik: milyen legyen a büntetés? Hogyan nyilvánuljon meg a szeretet? Erre találunk szövegeket Luther műveiben is, de Luther megértése és hatásának feltérképezése érdekében az előző tanulmányban felvázolt módszerhez folyamodtam.

Mint tudjuk, Luther a teológiáját bibliai helyekre alapozta. Egyetemi és akadémiai oktatók az ő műveit tanították, s tanítványaik, a későbbi lelkészek vitték tovább a gondolatokat Európa különböző országaiba. Luther – és a többi reformátor, így Kálvin is – sajátosan súlypontozták a Szentírást, s ezek a súlypontok áradtak szét és határozták meg a lutheránus és kálvinista egyházak teológiáját. S a teológiát közvetítő kollégiumok, a generációkon át onnan kikerülő diákok szintén e súlypontok szerint tartották magukat a szövegek befogadásához, ezeket zsinórmértékül véve alakították életüket. Ezért Luther pedagógiai hatásának felmérése érdekében kvantitatív módszerrel megnéztem, milyen bibliai szövegek mennyire voltak hangsúlyosak az életművében.

A VIZSGÁLAT MÓDSZERE

Munkám során a legteljesebb Luther-összkiadáshoz⁴ készített index biblicust használtam.⁵ A korábbi Kálvin-kutatással megegyező módszer szerint dolgoztam: kiemeltem azokat az igehelyeket, amelyekre az életműben legalább ötször hivatkozott, és elsősorban ezeket elemeztem. Ennek megtörténte után ellenpéldaként megnéztem, mi az, amire ritkán vagy egyáltalán nem hivatkozott. Végül Luther és Kálvin citátumainak a sajátosságait is összehasonlítottam, de erre csak röviden fogok utalni.

A LEGGYAKRABBAN EMLÍTETT KÖNYVEK A BIBLIÁBÓL

Öt hivatkozás keresésével összesen 19 665 citátum gyűlt össze. Először tekintsük át, melyik bibliai könyvnek mekkora súlya van Luther életművében! Az említett

³ 1172. Isten és az ördög büntetése különböző, in: Csepregi Zoltán (szerk.) *Luther Válogatott Művei 8, Asztali beszélgetések*, Budapest, Luther Kiadó, 2014, 192–193. A szövegrészt Márton László fordította.

⁴ *LUTHER'S Works* (77 vols.) Theodore G. Tappert – Jaroslav Jan Pelikan – Hilton C. Oswald (eds.), Saint Louis, Concordia Publishing House

⁵ *LUTHER'S Works, Volume 55: Index*, Theodore G. Tappert – Jaroslav Jan Pelikan – Hilton C. Oswald (eds.), Saint Louis, Concordia Publishing House, 1958.

alapelve figyelembe véve – minimum ötszöri hivatkozás egy ígehelyre – az alábbi könyvekből legalább százszor hivatkozott a szerző az alábbiakra:

1. táblázat: Luther hivatkozásai bibliai könyvekre
(egy könyvre legalább öt hivatkozással)⁶

Hivatkozás száma	Könyv neve	Hivatkozás száma	Könyv neve
2932	Zsoltárok könyve	285	Pál 1. levele Timóteushoz
2777	Pál levele a rómaiakhoz	274	Pál levele a filippiekhez
2484	Máté evangéliuma	265	A zsidókhoz írt levél
1583	János evangéliuma	236	Mózes 5. könyve
1375	Pál 1. levele a korinthusiakhoz	226	Mózes 2. könyve
897	Mózes 1. könyve	214	Pál levele a kolosséiakhoz
852	Ézsaiás próféta könyve	198	Pál levele Tituszhoz
795	Lukács evangéliuma	184	Márk evangéliuma
586	Pál levele a galatákhoz	168	János 1. levele
493	Pál 2. levele a korinthusiakhoz	166	Pál 2. levele a thesszalonikaiakhoz
423	Péter 1. levele	164	Pál 2. levele Timóteushoz
353	Pál levele az efezusiakhoz	155	Jeremiás próféta könyve
348	Az apostolok cselekedetei	155	Péter 2. levele

Nincs meg a locusok szerinti öt hivatkozás:

Józsue könyve, Ruth könyve, A krónikák első és második könyve, Ezsdrás könyve, Nehémiás könyve, Judit könyve, Eszter könyve, Abdiás próféta könyve, Jónás próféta könyve, Náhúm próféta könyve, Zofóniás próféta könyve, Tóbiás könyve, A bölcsesség könyve, Báruk könyve, Sirák fia könyve, Makkabeusok első és második könyve, Pál levele Filemonhoz, János második és harmadik levele.

Ha ezt a listát átnézzük, a Zsoltárok könyvét találjuk az első helyen. Ez némileg meglepő, hiszen a lutheri teológia alapján a közvélekedés szerint a Rómaiakhoz írott levél gondolatmenete számít, s ezt vártuk a lista élére. Érdekes, hogy Kálvinnál fordított a helyzet, a Rómaiakhoz írt levél áll első és a Zsoltárok könyve a második helyen; nála viszont a genfi zsoltárok miatt lehetett volna a Zsoltárok könyvének első helyére számítani.

Luthernél mind a négy evangélium ott van a leggyakoribb hivatkozások között, és megfigyelhetjük még a kiemelkedően sok hivatkozást Pál apostol többi levelére is. Ugyanakkor ennek a vizsgálatnak a relevanciáját behatárolja az egyes bibliai

⁶ A bibliai könyvek elnevezése az Magyar Bibliatársulat újfordítású Bibliájából, illetve deuterokanonikus könyvek esetén a Szent István Kiadó által kiadott bibliafordításból származik. A feldolgozást a <https://szentiras.hu/> webhely segítségével végeztem el. (Letöltés: 2023. március 17.)

könyvek eltérő terjedelme. Ezért, ha konkrétan egy-egy bibliai gondolat Luthernél betöltött szerepe érdekel bennünket, akkor ezeket kell összegyűjtenünk.

A LEGGYAKRABBAN EMLÍTETT IGEHELYEK (LOCUSOK) LUTHERNÉL

Táblázatunkba – terjedelmi okokból – csak azok a locusok kerülnek, amelyekre Luther legalább ötven alkalommal hivatkozott.

2. táblázat: Luther hivatkozásai bibliai helyekre (a bal oldali oszlopban a hivatkozások száma)

111	Mt 16,18	Én pedig ezt mondom neked: Te Péter vagy, és én ezen a kősziklán építem majd fel egyházamat, és a pokol kapui sem főgnak diadalmaskodni rajta.
93	1Móz 3,15	Ellenségeskedést támasztok közted és az asszony között, a te utódod és az ő utódja között: ő a fejedet tapossa, te pedig a sarkát mardosod.
78	Mk 16,16	Aki hisz, és megkeresztelkedik, üdvözülni fog, aki pedig nem hisz, elkárhozik.
61	Ján 8,44	Ti atyátoktól, az ördögötől valók vagytok, és atyátok kívánságait akarjátok teljesíteni. Embergilykos volt kezdettől fogva, és nem állt meg az igazságban, mert nincs benne igazság. Amikor a hazugságot szólja, a magáéból szól, mert hazug, és a hazugság atyja.
57	Ef 6,16	Vegyétek fel mindezekhez a hit pajzsát, amellyel kioltathjátok a gonoszoknak minden tüzes nyilát.
55	Ján 6,63	A Lélek az, aki életre kelt, a test nem használ semmit: azok a beszédek, amelyeket én mondtam nektek: Lélek és élet.
54	1Kor 11,24	Hálát adva megtörte, és ezt mondta: „Vegyétek, egyétek, ez az én testem, amely tiérettetek megtöretik, ezt cselekedjétek az én emlékezetemre.”
52	Róm 8,26	Ugyanígy segít a Lélek is a mi erőtlenségünkön. Mert amiért imádkoznunk kell, nem tudjuk úgy kérni, ahogyan kell, de maga a Lélek eszedezik értünk kimondhatatlan fohászokodásokkal.
52	Gal 1,8	De ha még mi magunk vagy egy mennyből való angyal hirdetne is nektek evangéliumot azon kívül, amelyet mi hirdettünk, átkozott legyen!
51	Ján 1,29	Másnap János látta, hogy Jézus hozzá jön, és így szólt: Íme, az Isten Báránya, aki elveszi a világ bűnét!
51	Róm 1,16	Mert nem szégyellem az evangéliumot, hiszen Isten hatalma az minden hívőnek üdvösségére, először a zsidóknak, majd pedig a görögöknek.
51	Róm 7,23	De tagjaiban egy másik törvényt látok, amely harcol az értelmem törvénye ellen, és foglyul ejt a bűn tagjaiban lévő törvényével.
51	2Thessz 2,4	Ez majd ellene támad, és fölébe emeli magát mindennek, amit istennek vagy szentnek mondanak, úgyhogy beül az Isten templomába is, azt állítva magáról, hogy ő isten.
50	Róm 1,17	Mert abban Isten a maga igazságát nyilatkoztatja ki hitből hitbe, amint meg van írva: „Az igaz ember pedig hitből fog élni.”

Ezen a listán két olyan ige van, amely konkrétan kutatási területünkhöz, a szeretethez vagy bűnhöz, büntetéshez köthető (dőlt betűvel kiemelve).

Ezért most azt nézzük meg, hogy a legalább öt igehelyből álló listán mennyi *szeretet, bűn, bűnös, vét, vétkezik* témájú idézet található! Összesen 210-et találtunk, de most – szintén helyszűke miatt – csak azokat tekintjük át, amelyeket legalább hús alkalommal említett Luther.

3. táblázat: *Szeretet és büntetés Luther hivatkozásai között*
(a bal oldali oszlopban a hivatkozások száma; vastagított betű: szeretet, dőlt betű: büntetés).

51	Ján 1,29	Másnap János látta, hogy Jézus hozzá jön, és így szólt: Íme, az Isten Báránya, aki elveszi a világ <i>bűnét!</i>
51	Róm 7,23	de tagjaiban egy másik törvényt látok, amely harcol az értelmem törvénye ellen, és foglyul ejt a <i>bűn</i> tagjaiban lévő törvényével.
49	Róm 3,20	Mert a törvény cselekedeteiből senki sem fog megigazulni öelötté. Hiszen a törvényből csak a <i>bűn</i> felismerése adódik.
43	Róm 8,28	Azt pedig tudjuk, hogy akik Istent szeretik , azoknak minden javukra szolgál, azoknak, akiket örök elhatározása szerint elhívott.
42	Zsolt 51,4	Teljesen mosd le rólam <i>bűnömet</i> , és <i>vétkeimtől</i> tisztíts meg engem!
41	Mt 17,5	Miközben ezt mondta, íme, fényes felhő borította be őket, és hang hallatszott a felhőből: Ez az én szeretett Fiam, akiben gyönyörködöm, őt hallgassátok!
35	1Kor 15,56	A halál fullánkja a bűn, a <i>bűn</i> ereje pedig a törvény.
35	Gal 5,17	Mert a test kívánsága a Lélek ellen tör, a Léleké pedig a test ellen, ezek viaskodnak egymással, hogy ne azt tegyétek, amit szeretnétek .
34	Róm 14,23	Akinek viszont kétségei vannak, amikor eszik, máris megítéltetett, mivel nem hitből teszi. Mert mindaz, ami nem hitből van, <i>bűn</i> .
29	Zsolt 4,3	Ti, emberek! Meddig gyalázzátok dicsőségemet? Meddig szeretitek az üres beszédet , meddig törekedtek még hazugságra?
29	Gal 5,22	A Lélek gyümölcse pedig: szeretet , öröm, békesség, türelem, szívésség, jóság, hűség,
27	Zsolt 32,5	Megvallottam neked vétkeimet, <i>bűnömet</i> nem takargattam. Elhatároztam, hogy bevallom hűtlenségemet az ÚRnak, és te megbocsátottad <i>bűnömet</i> , amit <i>vétettem</i> .
27	Ézs 9,6	Uralma növekedésének és a békének nem lesz vége Dávid trónján és országában, mert megerősíti és megszilárdítja törvénnyel és igazsággal mostantól fogva mindörökké. A Seregek URának féltő szeretete viszi véghez ezt!
27	Mt 7,12	Amit csak szeretnétek , hogy az emberek tegyenek veletek, mindenben ugyanúgy tegyetek ti is velük, mert ezt tanítja a törvény és a próféták.
27	Róm 5,20	Közben pedig eljött a törvény, hogy megnövekedjék a <i>bűn</i> . De ahol megnövekedett a <i>bűn</i> , ott még bőségesebben kiáradt a kegyelem
27	Róm 7,14	Tudjuk ugyanis, hogy a törvény lelki, én pedig testi vagyok: a <i>bűn</i> rabszolgája.
24	1Tím 1,9	És tudjuk azt is, hogy a törvény nem az igaz ellen van, hanem a törvényszegők és az engedetlenek, a hitetlenek és a <i>bűnösök</i> , a szentségtelenek és a szentségtörők, az apa- és anyagyilkosok, az embergyilkosok
23	Róm 6,6	Hiszen tudjuk, hogy a mi óemberünk megfeszítettet vele, hogy megerőtlenüljön a <i>bűn</i> hatalmában álló test, hogy többé ne szolgáljunk a <i>bűnnek</i> .

23	Róm 7,7	Mit mondjunk tehát? A törvény <i>bűn</i> ? Szó sincs róla! Viszont a <i>bűnt</i> nem ismerném, ha nem ismertem volna meg a törvény által, és a kívánságot sem ismerném, ha a törvény nem mondaná: „Ne kívánd!”
22	Mt 9,2	És íme, odavittek hozzá egy bénát, aki ágyban feküdt. Amikor Jézus látta hitüket, így szólt a bénához: Bízzál, fiam, megbocsáttatnak a te <i>bűneid</i> .
22	Róm 7,25	Hála legyen Istennek a mi Urunk Jézus Krisztus által! Tehát én magam értelmekkel ugyan Isten törvényének szolgálók, testemmel azonban a <i>bűn</i> törvényének.
21	Róm 12,19	Ne álljatok bosszút önmagatokért, szeretteim , hanem adjatok helyet az ő haragjának, mert meg van írva: „Enyém a bosszúállás, én megfizetek” – így szól az Úr.
20	Róm 4,25	aki halálra adatott <i>bűneinkért</i> , és feltámasztatott megigazulásunkért.
20	Róm 6,12	Ne uralkodjék tehát a <i>bűn</i> a ti halandó testetekben, hogy engedelmeskedjétek kívánságainak.

A táblázatot átnézve szembeűnő, hogy a bűn sokkal többször fordul elő, mint a szeretet. Sőt, a szeretet szót tartalmazó igehelyek közül ki kell vennünk a Zsolt 4,3-at, mert ott egy negatívumról, az üres beszéd szeretetéről ír a zsoltárköltő.

A SZERETETRŐL MIT IDÉZHETETT VOLNA MÉG LUTHER?

Ha a szeretetről van szó, akkor Pál apostol és János evangélista szeretet-himnusza a listánkra kerülhetett volna. Főleg az előbbi, amely napjainkban egyházi iskolákban, adventi időszakban rendszeresen elhangzik. Ha megnézzük Luther hivatkozásait, majd táblázatba illesztjük őket, akkor ezt az eredményt kapjuk.

*4. táblázat: Pál apostol szeretet-himnusza Luther hivatkozásai között
(a bal oldali oszlopban a hivatkozások száma, középső oszlopban a vers száma 1Kor 13-on belül).*

5	1	Ha emberek vagy angyalok nyelvén szólok is, szeretet pedig nincs bennem, olyanán lettem, mint a zengő érc vagy a pengő cimbalom.
17	2	És ha profétálni is tudok, ha minden titkot ismerek is, és minden bölcsességnek birtokában vagyok, és ha teljes hitem van is, úgyhogy hegyeket mozdíthatok el, szeretet pedig nincs bennem: semmi vagyok.
3	3	És ha szétozom az egész vagyonomat, és testem tűzhalálra szánom, szeretet pedig nincs bennem: semmi hasznom abból.
4	4	A szeretet türelmes, jóságos; a szeretet nem irigykedik, a szeretet nem kérkedik, nem fuvalkodik fel.
29	5	Nem viselkedik bántóan, nem keresi a maga hasznát, nem gerjed haragra, nem rója fel a rosszat.
3	6	Nem örül a hamisságnak, de együtt örül az igazsággal.
23	7	Mindent elfedez, mindent hisz, mindent remél, mindent eltűr.
7	8	A szeretet soha el nem múlik. De legyen bár profétálás: el fog töröltetni; legyen nyelveken szólás: meg fog szűnni; legyen ismeret: el fog töröltetni.

1	9	Mert töredékes az ismeretünk, és töredékes a prófétálásunk.
3	10	Amikor pedig eljön a tökéletes, eltöröltetik a töredékes.
2	11	Amikor gyermek voltam, úgy szóltam, mint gyermek, úgy gondolkodtam, mint gyermek, úgy értettem, mint gyermek; amikor pedig férfivá lettem, elhagytam a gyermeki dolgokat.
17	12	Mert most tükör által homályosan látunk, akkor pedig színről színre; most töredékes az ismeretem, akkor pedig úgy fogok ismerni, ahogyan engem is megismert Isten.
11	13	Most azért megmarad a hit, a remény, a szeretet, e három; ezek közül pedig a legnagyobb a szeretet.

Első táblázatunkban láttuk, hogy Luther összesen 1375 alkalommal hivatkozik a korinthusiakhoz írt első levélre, ha az ötnél több hivatkozást nézzük. Ebből 125 esik a szeretethimnusz néven emlegetett részre. A leggyakrabban idézett négy verset két csoportra oszthatjuk. Az 5. és 7. vers mintha a másik ember iránti türelemben megnyilvánuló szeretetre utalna („Nem viselkedik bántóan, nem keresi a maga hasznát, nem gerjed haragra, nem rója fel a rosszat. Mindent elfedez, mindent hisz, mindent remél, mindent eltűr.”). A 2. és 12. verset az emberi tudás sajátosságai („És ha prófétálni is tudok, ha minden titkot ismerek is, és minden bölcsességnek birtokában vagyok, és ha teljes hitem van is; most tükör által homályosan látunk”) kötik össze.

Nézzük meg János szeretethimnuszának idézettségét! E szöveg 8. versében *az Isten szeretet* gondolatra írta Augustinus: ha csak ennyit mondana a Szentírás Istentől, az is bőven elég lenne.⁷ Tapasztalatom szerint napjainkban gyakran találkozhatunk ezzel az igével gyülekezetekben és egyházi iskolákban, élőszóban és falra festett vagy vésett felirat formájában.

5. táblázat: János evangélista szeretethimnusza Luther hivatkozásai között
(a bal oldali oszlopban a hivatkozások száma, középső oszlopban a vers száma János első levele 4. részén belül).

–	7	Szeretteim, szeressük egymást, mert a szeretet Istentől van, és aki szeret, az Istentől született, és ismeri Istent;
–	8	aki pedig nem szeret, az nem ismerte meg Istent, mert Isten szeretet.
–	9	Abban nyilvánult meg Isten irántunk való szeretete, hogy egyszülött Fiát küldte el Isten a világba, hogy éljünk általa.

⁷ „*Qui non diligit, non novit Deum. Quare? Quia Deus dilectio est. Quid amplius dici potuit, fratres? Si nihil de laude dilectionis diceretur per omnes istas paginas huius Epistolae, si nihil omnino per caeteras paginas Scripturarum, et hoc solum unum audiremus de voce Spiritus Dei: Quia Deus dilectio est, nihil amplius quaerere deberemus.*” (Aki nem szeret, nem ismerte meg az Istent. Miért? Mert Isten szeretet. Lehet-e ennél többet mondani, testvérek? Ha a szeretet dicséretéről nem mondana többet ennek a Levélnek összes lapja, ha az egész Írás többi oldala sem, és Isten Lelkének szavából csak ennyit hallanánk: *Mert Isten szeretet*; nem kellene többet kérdeznünk [saját fordítás C. S.]. AUGUSTINUS, Aurelius: *In epistolam Ioannis ad Parthos tractatus decem* http://www.augustinus.it/latino/commento_lsg/index2.htm (Letöltés: 2023. március 17.)

3	10	Ez a szeretet, és nem az, hogy mi szeretjük Istent, hanem az, hogy ő szeretett minket, és elküldte a Fiát engesztelő áldozatul bűnünkért.
1	11	Szeretteim, ha így szeretett minket Isten, akkor mi is tartozunk azzal, hogy szeressük egymást.
1	12	Istent soha senki nem látta: ha szeretjük egymást, Isten lakik bennünk, és az ő szeretete lett teljessé bennünk.
–	13	Abból tudjuk, hogy benne maradunk, és ő mibennünk, hogy a maga Lelkéből adott nekünk.
–	14	És mi láttuk, és bizonyoságot teszünk arról, hogy az Atya elküldte a Fiát a világ üdvözítőjéül.
–	15	Ha valaki vallja, hogy Jézus Isten Fia, abban megmarad Isten, ő pedig Istenben;
–	16	és mi ismerjük és hisszük azt a szeretetet, amellyel Isten szeret minket. Isten szeretet, és aki a szeretetben marad, az Istenben marad, és Isten is őbenne.
–	17	Abban lett teljessé a szeretet közöttünk, hogy bizalommal tekinthetünk az ítélet napja felé, mert ahogyan ő van, úgy vagyunk mi is ebben a világban.
5	18	A szeretetben nincs félelem, sőt a teljes szeretet kiűzi a félelmet; mert a félelem gyötrellemmel jár, aki pedig fél, nem lett tökéletessé a szeretetben.
1	19	Mi azért szeretünk, mert ő előbb szeretett minket.
–	20	Ha valaki azt mondja: „Szeretem Istent”, a testvérét viszont gyűlöli, az hazug, mert aki nem szereti a testvérét, akit lát, nem szeretheti Istent, akit nem lát.
–	21	Azt a parancsolatot is kaptuk tőle, hogy aki szereti Istent, szeresse a testvérét is.

Luther 165 alkalommal hivatkozik János első levelére, de a szeretethimnusz nem érintette meg.

Pál apostol következő gondolatának idézése a szeretet köréből átvézet bennünket az egyéb, pedagógiai tárgyú bibliai helyek idézéséhez. Az efezusiakhoz írt levélben két szövegrészben találunk neveléssel kapcsolatos gondolatokat. A 4. rész 9–16. versei Isten nevelő munkáját mutatják be. Nézzük meg ennek a szövegrésznek az idézettségét! Előbbi táblázatunk szerint:

6. táblázat: Az efezusiakhoz írt levél 4,9–16 közötti részeinek idézése
(a bal oldali oszlopban a hivatkozások száma, középső oszlopban a vers száma Efé4-en belül).

2	9	Az pedig, hogy „felment”, mi mást jelent, mint azt, hogy le is szállt erre a földre.
6	10	Aki leszállt, az „fel is ment”, feljebb minden égnél, hogy betöltse a mindenséget.
9	11	És ő „adott” némelyeket apostolokul, másokat profétákul, ismét másokat evangélistákul vagy pásztorokul és tanítókul,
4	12	hogy felkészítse a szenteket a szolgálat végzésére, Krisztus testének építésére,
4	13	míg eljutunk mindnyájan a hitnek és Isten Fia megismerésének egységére, a felnőtt-korra, a Krisztus teljességét elérő nagykorúságra,
20	14	hogy többé ne legyünk kiskorúak, akik mindenféle tanítás szelében ide-oda hányódnak és sodródnak az emberek csalásától, tévútra csábító ravaszságától;

4	15	hanem az igazsághoz ragaszkodva növekedjünk fel szeretetben mindenestől őhozzá, aki a fej, a Krisztus,
2	16	akiből az egész test egybeilleszkedik és összekapcsolódik a különféle ízületek segítségével úgy, hogy minden egyes tagja erejéhez mérten közösen munkálja a test növekedését, hogy épüljön szeretetben.

Luthert itt sem annyira a szeretetben való növekedés indította meg, hanem inkább az a gondolat, hogy a kiskorú ide-oda hanyódik, fokozottan ki van téve a csalásnak, csábításnak. A következő szövegrész a szülő-gyerek viszonytal foglalkozik:

*7. táblázat: Az efézusiakhoz írt levél 6,1–4 közötti részének idézése
(a bal oldali oszlopban a hivatkozások száma, középső oszlopban a vers száma Ejf6-on belül).*

2	1	Gyermekek! Engedelmeskedjete szüleiteknek az Úrban, mert ez a helyes.
–	2	„Tiszteld apádat és anyádat”: ez az első parancsolat, amelyhez ígért fűződik
–	3	mégpedig ez: „hogy jó dolgod legyen, és hosszú életű légy a földön”.
6	4	Ti apák pedig ne ingereljétek gyermekeiteket, hanem neveljétek az Úr tanítása szerint fegyellemmel és intéssel.

A négy vers közül a negyediket idézi leggyakrabban Luther, bár ez is mindössze hat említés. De a nevelés itt is fegyelmezés, intés.

MILYEN IGÉK SZERINT KELL NEVELNI LUTHER SZERINT?

Nézzük meg a kérdést másik oldalról: milyen más bibliai igék foglalkoznak bármilyen, neveléssel kapcsolatos vagy kapcsolatba hozható kérdésekkel, s hogyan találkozunk velük Luthernél? Az előbbi táblázat szerint haladva, az idézetek gyakoriságát tekintve az alábbi eredmények születnek:

*8. táblázat: Neveléssel kapcsolatos igék Luther idézetei között
(a bal oldali oszlopban a hivatkozások száma).*

14	Zsolt 32,9	Ne legyetek olyan okatlanok, mint a ló vagy az öszvér, amelynek kantárral és zablával kell fékezni szilajságát, másképpen nem közelít hozzád.
14	Gal 5,6	Mert Krisztus Jézusban nem számít sem a körülmetélkedés, sem a körülmetéletlenség, csak a szeretet által munkálkodó hit.
14	Zsid 12:6	„Mert akit szeret az Úr, azt megfenyíti, és megostoroz mindenkit, akit fiává fogad.”
9	Zsolt 23,4	Ha a halál árnyéka völgyében járok is, nem félek semmi bajtól, mert te velem vagy: vessződ és botod megvigasztal engem.
6	Péld 22,15	A gyermek szívéhez hozzátartozik az ostobaság, de a fenyítő bot kiűzi belőle.

Az idézeteket végignézve láthatjuk, hogy a büntető, fegyelmező nevelésen van a hangsúly, ennek hosszú távú hatását tartják pozitívnak a szövegek.

A fenti táblázat alapján levonhatjuk a következtetést: Luther biblikus szemlélete nem jelenti azt, hogy túlzásba esne a büntetésben. A tanulmányunk elején idézett, *Asztali beszélgetésekből* származó szövegben nem véletlenül említi, hogy „Isten mérték szerint büntet”: ez a sajátos mértékletesség mutatkozik meg a citátumokban is. Ehhez hasonló Luther-képpel találkozhatunk a pedagógiatörténeti szakirodalom jelentős részében.⁸

LUTHER ÉS A SZERETET: SAJÁT SZÖVEGEINEK ÁTTEKINTÉSE

A kvantitatív elemzéssel gyűjtött igék után röviden Luther saját szövegeibe is tekintsünk bele. Az előbb említett mértékletességnek életrajzi oka is van, mert a mérték hiányát ő is többször a saját bőrére érezte, a szó valódi értelmében. A „Ti apák ne ingereljétek gyerekeiteket” gondolatnak életrajzi háttere is lehet. Egyszer az édesapja keményen megverte őt, és ebből vonta le a következtetést: „A gyermekeket nem helyénvaló túl keményen megvesszőzni, mert az én apám is egyszer oly keményen megvesszőzött, hogy elszaladtam tőle, és haragudtam rá, míg újból magához nem édesgetett. Nem szívesen adnék nagy verést az én Hansomnak, mert attól csak elkeseredne, és meggyűlne, és az nagy szívfájdalmam lenne.”⁹

A fegyelmzés mértéke és a vesszőzés miatt kiserkenő vér Luther egyik levelében is előkerül. Luther fiától, Paultól feleségének unokaöccse, Florian ellopta a kést, miközben Torgauba, a szomszéd városba szekereztek. Luther levelet írt torgauai ismerősének, a fiúk szállásadójának Florian megbüntetéséről:

„Három napon keresztül naponta egy jó alapos lazsnakot adj neki minden irgalom nélkül. Azt hiszi, megúszta a pálcát, de szembejön vele! Az elsőt azért kapja, mert útközben pimaszul elvette az én Paulomtól a kést. A másodikat a hazugságért, hogy azt mondta, tőlem kapta ajándékba (és ettől a lazsnaktól a hazugság miatt a vére is kiserkenjen). A harmadikat meg azért, hogy tudtomon kívül és akaratom ellenére magával vitte és ellopta a kést. Ez a lazsnak pipáljon le minden korábbit.”¹⁰

LUTHER ÉS KÁLVIN A NEVELÉSRŐL: RÖVID ÖSSZEVETÉS

A két nagy reformátor hivatkozásainak elemzése után próbáljuk meg röviden áttekinteni szemléletük hasonló és eltérő vonásait. Akár az előbbieken Luther kapcsán megismert adatsorok mellé is odatehetnénk a Kálvintól szerzett hivat-

⁸ PUKÁNSZKY Béla: *Gyermekkép és nevelés. Felfogások a gyermekről és a nevelésről a pedagógia történetében*, Komárom, Selye János Egyetem Tanárképző Kar, 2018, 54–55.; MALLEY, Carl-Heinz: *Untertan Kind. Nachforschungen über Erziehung*, Frankfurt am Main–Berlin, Ullstein Sachbuch, 1990, 35.

⁹ 1559. Nem helyénvaló a gyermekeket túl keményen megvesszőzni, in: Csepregi (szerk.): *Asztali beszélgetések*, 229. A szövegrészt Márton László fordította.

¹⁰ 3785. Marcus Crodelnak (Torgauban), in: Csepregi Zoltán (szerk.): *Luther Válogatott Művei 7. Levelek*, Budapest, Luther Kiadó, 2013, 659–660. A szövegrészt Csepregi Zoltán fordította.

kozásokat, de szemléletesebb összevetés is adódik.¹¹ A két szerzőtől kigyűjtött legalább öt-öt hivatkozás szavait vetettem össze. A szavak összevetése során természetesen ki kellett vennem a névelőket, kötőszavakat, névmásokat és egyéb szófajokat. Így Luthernél összesen 14 281, Kálvinnál pedig 8247 szó maradt fenn a rostán. A szavakat szóbokrokba (vagy szócsoportokba) rendezve mindkét szerzőnél a 14. szóbokor után volt nagyobb hiátus, így a 14-14 leggyakoribb szóbokor alapján készítettem táblázatot.

9. táblázat: A leggyakrabban használt szavak Luther és Kálvin bibliai idézeteiben.

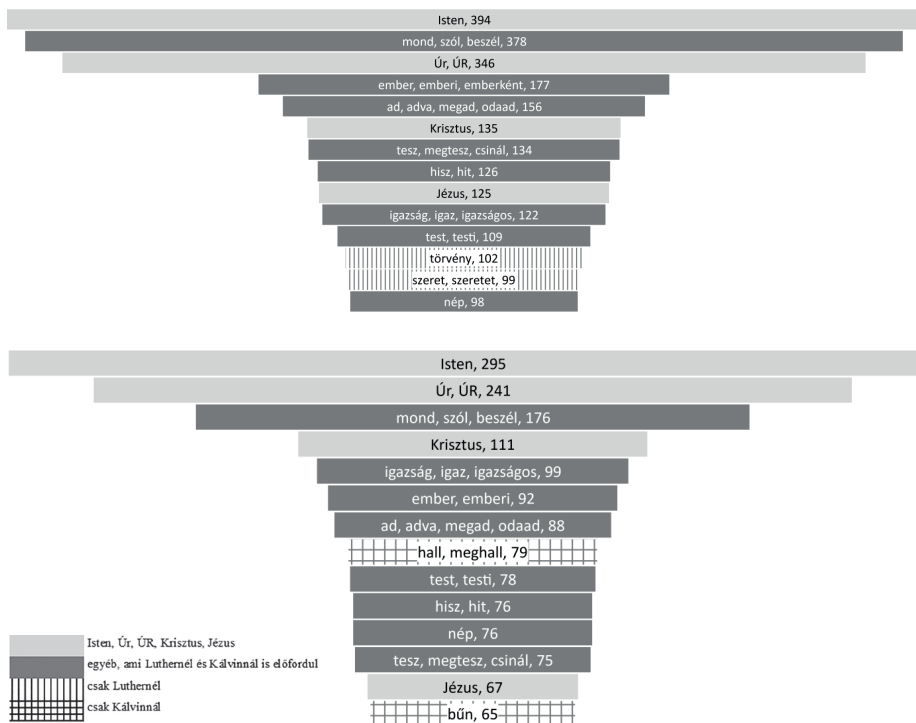
Leggyakrabban idézett szavak Luthernél	Szavak száma Luthernél
Isten	394
mond, szól, beszél	378
Úr, ÚR	346
ember, emberi, emberként	177
ad, adva, megad, odaad	156
Krisztus	135
tesz, megtesz, csinál	134
hisz, hit	126
Jézus	125
igazság, igaz, igazságos	122
test, testi	109
törvény	102
szeret, szeretet	99
nép	98

Leggyakrabban idézett szavak Kálvinnál	Szavak száma Kálvinnál
Isten	295
Úr, ÚR	241
mond, szól, beszél	176
Krisztus	111
igazság, igaz, igazságos	99
ember, emberi	92
ad, adva, megad, odaad	88
hall, meghall	79
test, testi	78
hisz, hit	76
nép	76
tesz, megtesz, csinál	75
Jézus	67
bűn	65

Szemléletesebb a kúpdiagram: a fordított kúp tetején a leggyakrabban idézett, alján a legkevesebbet idézett szavak állnak.

¹¹ Ennek az eljárásnak a hitelességét behatárolja, hogy nem a Biblia eredeti héber és görög szövegén, hanem magyar fordítás alapján dolgoztam. A reformáció említett nagy alakjai viszont azt vallották, hogy a Szentírás értelme különböző nyelvekre fordítva nem változik. Habár saját koruktól máig rengeteg érv szól a fordítás és értelmezés nehézségei mellett, az ő megértési horizontjukon maradván lehet elfogadni a magyar fordításon alapuló elemzést. A problémáról: FABINY TIBOR – PECSUK OTTÓ – ZSENGELLÉR JÓZSEF (szerk.): *Felebarát vagy embertárs? Bibliafordítások és használatuk a mai Magyarországon*, Budapest, Hermeneutikai Kutatóközpont – Kálvin Kiadó – Luther Kiadó, 2014.

10. táblázat: A leggyakrabban használt szavak Luther (felül) és Kálvin (alul) bibliai idézeteiből képdíagramon

Ez az elemzés árnyalja az előző vizsgálatokból leszűrhető tanulságot. A legfontosabb, hogy Luthernél a szeretet, Kálvinnál pedig a bűn az, ami éppen belefért a listába.

ÖSSZEGZÉS: MILYEN HATÁSA LEHETETT LUTHER SZEMLELETÉNEK A NEVELÉSRE?

Ha a szerzők hosszú távú hatásában gondolkodunk, akkor a legutóbbi elemzésből a szeretettel kapcsolatos ígehelyek megléte vagy hiánya azt a képet igazolhatja, amely a lutheránus és a kálvinista mentalitásról a közvéleményben él például a „galamblelkű evangélikusok” és a „nyakas kálvinisták” kifejezésekben.¹²

A két felekezet közötti különbséget azonban Luther idézeteinek kvantitatív vizsgálata alapján nem lehet közvetlenül Lutherre visszavezetni. A két reformátor

¹² „Gyivicsán Anna egyetemi docens kétnyelvű előadásában feltette, s meg is válaszolta a kérdést, hogy miként választották a magyarok a protestantizmus kettéválása után a kálvinista hitet, a szlovákok pedig miért lettek evangélikusok. Bár nagyon képszerű az a népi magyarázat, miszerint a forradalmi hajlamú magyarok a radikálisabb kálvinizmus mellett kötöttek ki, a galamblelkű szlovákok pedig az érzésviláguknak megfelelőbb evangélikus hitet választották, mégsem ez a valóság.” DANCs László: *Evangélikus szlovákok találkozója, Békés Megyei Nap*, 1996.07.08, <http://konyvtar.mezobereny.hu/index.fcgi?rx=&nyelv=hu&stype=1&stype2=&menuapa ram5=125&heaAdat=5472&hozzaid=37658> (Letöltés: 2023. március 17.)

munkássága óta egymással párhuzamosan fejlődő, de egymásra is hatást gyakorló lutheránus és kálvinista irányzatok a 18. században hasonlóképpen dolgoztak fel új hatásokat, például a felvilágosodás (Rousseau, Pestalozzi) és a német filozófia (Kant, Hegel) eszméit. Hegel egyik tanulmányában jelenik meg először a *kereszténység a szeretet vallása* gondolat,¹³ amely a 19. században széles körökben erősen hatott. Schleiermacher, a porosz evangélikus és református egyházak uniójának kiemelkedő alakja is ebben látta nemcsak a kereszténység, hanem általában a vallás lényegét:

„Egy család az univerzum legképzettebb eleme és leghűbb képmása lehet; ha minden csendesen, ámde erőteljesen egymásba fonódik, akkor ott mindazon erők munkálkodnak, amelyek lélekkel töltik meg a végtelent; ha minden csendben és biztosan halad előre, akkor a dicső világszellem mindenütt működik; ha minden mozdulatot a szeretet hangja kísér, akkor a szférák zenéje lengi körül őket. [A papoknak] ezt a szentélyt kell nekik alakítaniuk, rendezniük és ápolniuk, ezt kell erkölcsi erővel érthetően és világosan odaállítaniuk, ezt kell szeretettel és szellemmel magyarázniuk.”¹⁴

A kereszténység a szeretet vallása gondolatra példa lehet Madách Imre *Az ember tragédiája* című műve is, ahol a bizánci színben a különböző keresztény felekezetek a szeretet nevében üldözik egymást és vitatkoznak egy *i* betűn.

A 19. században a hétköznapi gyakorlatban gyakori volt a büntetéssel való nevelés, de elméleti síkon sem szorult teljesen háttérbe. Schleiermacher szükséges rossznak tartotta.¹⁵ A pedagógiában Schleiermachernél jóval nagyobb hatása volt a szintén evangélikus Johann Friedrich Herbartnak, szerinte „nem árt a fiúnak, ha visszaemlékezik arra, hogy kiskorában egyszer megvesszőzték”.¹⁶ Napjainkban „fekete pedagógia” fogalma alatt tárgyalják a Herbarthoz hasonló büntető-kényszerítő eljárásokat.¹⁷ Hozzá kell tennünk, hogy egymástól távol eső nézetek is ebbe a kategóriába kerülnek; lényegében minden, amit egy történész a saját nevelési elveitől idegennek tart; függetlenül attól, hogy a tárgyalt szerző milyen szerepet szán a nevelésben a szeretetnek.

Hazánkban az evangélikus pedagógiai gondolkodásban tartós maradt Schleiermacher hatása. Szelényi Ödön monográfiát¹⁸ és több tanulmányt¹⁹ írt róla. Schneller István a dolgozószobájában kifüggesztette a német gondolkodó képét.

¹³ KOCZISZKY Éva: Egy monstruózus élőhalott? Esszé a reformáció 500. évfordulója alkalmából, *Pannonbalmi Szemle* 18(2017/4), 43–53, 51.

¹⁴ SCHLEIERMACHER, Friedrich: *A vallásról. Beszédek a vallást megvető művelt közönséghez*, ford. Gál Zoltán, Budapest, Osiris, 2000, 122.

¹⁵ SZELÉNYI Ödön: Schleiermacher pedagógiája II., *Magyar Pedagógia* 21(1912), 272–282, 277–278.

¹⁶ HERBART, Johann Friedrich: Umriss pädagogischer Vorlesungen in: Willmann, Otto (herausgegeben): *Pädagogische Schriften in chronologischer Reihenfolge*, Leipzig, 1880, 528. <https://archive.org/details/pdagogischesch02herbuoft>, (Letöltés: 2023. március 17.), idézi PUKÁNSZKY Béla: *Gyermekkép és nevelés*, 91.

¹⁷ PUKÁNSZKY Béla: *Gyermekkép és nevelés*, 72–78.

¹⁸ SZELÉNYI Ödön: *Schleiermacher vallásfilozófiája*, Békéscsaba, Corvina Nyomda, 1910.

¹⁹ SZELÉNYI Ödön: Schleiermacher pedagógiája I–II., *Magyar Pedagógia* 21(1912), 193–205, 272–282.

Schneller a szeretet kiteljesítésére építette nevelésméleti rendszerét, kolozsvári egyetemi székfoglalójában így jellemezte az ideális pedagógust:

„Nem a magát keresi, hanem szelleme teljes odaadásával, megfélekedve önmagáról, hajlamairól, túladva előítéletein, rokon- vagy ellenszenvén – csak is a másét. Tárgyának egyéniségébe kíván elmélyedni, meglesi azt, ami fejlődésének kedvez, ami azzal ellenkezik, a legnagyobb érdeklődéssel kíséri minden nyilvánulataiban; semmi sem oly csekély, hogy tárgyával azt összeköttetésbe ne hozná. Tárgyának él. Ily önzetlen munkára csak az igazság szeretete képesít. Csak a szeretet nyitja meg a dolgok lényegét. Csak a szeretettel felkarolt munka jár valódi kedvvel is. S csak ezen szereteten alapuló munkakedv győzedelmeskedik minden nehézségek fölött.”²⁰

Szelényi és Schneller munkásságának köszönhetően a szeretetnek ez az értelmezése kapcsolódott össze a büntetést kerülő, bátorító pedagógiai szemlélettel, s vált az evangélikus pedagógia kiemelkedő értékévé.

ABSTRACT

Sándor Czeglédi: An Attempt to Understand Luther's Impact on Pedagogy

The study follows the method of analysis in „An Attempt to Understand Calvin's Impact upon the Field of Pedagogy”. A quantitative method was used to research the biblical verses selected from the most complete collection of Luther's Complete Works and which Luther referred to at least five times. By this method, 19665 references were found. The Reformer most frequently refers to the Book of Psalms and Paul's epistle to the Romans. Other prominent Old Testament references are from Genesis and Isaiah, while regarding New Testament references Paul's first epistle to the Corinthians, as well as the Gospels of Matthew and John can be mentioned. The vast majority of the verses quoted are about keeping God's commandments, while a more limited number are about love and punishment. Concerning the Hymn of Love by Apostle Paul, Luther was the most influenced by his exhortation to patience towards men; the Hymn of Love in John's Gospel is rarely referred to. According to the quotations, Luther was most influenced by the idea that children should be protected from harmful influences, even through punishment. Some texts by Luther support the analysis. A brief comparison between Luther's and Calvin's views is made on the moral lessons that can be drawn from biblical quotations. Finally, it can be stated that some of the 20th and 21st century authors project Schleiermacher's love-centred theory of education back onto Luther.

***

Keywords: quantitative method, Luther, Augustine, history of pedagogy, love

²⁰ SCHNELLER ISTVÁN: Székfoglaló, *Paedagogiai dolgozatok, Első kötet*, Budapest, Hornyánszky Viktor Könyvnyomdája, 1900, 83–94, 94.